

СЕРЕДНЯ ОСВІТА

УДК 373.5.016:811.161.2.

DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1-77-85

О. Д. Кулик,

кандидат педагогічних наук, доцент

(ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”)

olenkulyk@gmail.com

МІСЦЕ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В СТРУКТУРІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація

У статті обґрунтовано думку про те, що поняття “мовна компетенція / компетентність”, “мовленнєва компетенція / компетентність”, “комунікативна компетенція / компетентність” мають семантичні й структурні відмінності та перебувають у ієрархічних відношеннях; рівень мовленнєвого розвитку особистості, по-перше, свідчить про відносну якість набутих знань, сформованих умінь і навичок, по-друге, удосконалюється та поглиблюється з огляду на результативність / нерезультативність реальних комунікаційних процесів; мовленнєвий розвиток відбувається у процесі мовленнєвої діяльності, є визначальним складником мовленнєвої, діяльнісної, а відтак і комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетенція, компетентність мовна, мовленнєва, комунікативна, мовленнєвий розвиток, структура, учні, українська мова.

Summary

The present article provides reasoning to the belief that: the notions of “language competency / competence,” “speech competency / competence,” “communicative competency / competence” are not identical but have semantic and structural differences, and therefore exist in hierarchical framework; the level of a person’s speech development is an indicator of relative quality of the acquired knowledge and skills, and it is subject to improvement and further development with consideration of low or high performance in real communicative processes; speech development ranks below the level of speech competence and above the level of speech activity in the structure of communicative competence.

Key words: competency, competence, language, speech, communicative, speech development, structure, students, Ukrainian.

Постановка проблеми. Формування і розвиток комунікативної компетентності учнівської молоді – актуальне завдання освітнього процесу сучасної школи. На це орієнтують Закон України “Про освіту”, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період 2017–2029 років, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, освітні програми з української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що в українській лінгводидактиці на часі активно досліджуються проблеми формування в учнів комунікативної компетентності на уроках української мови. Так, соціолінгвістичні засади; методи і прийоми; структурні компоненти

комунікативної компетентності обґрунтовано в роботах Н. Голуб; компетентнісний підхід до формування мовної особистості та мовленнєвого розвитку школярів проаналізовано М. Пентилюк, Г. Шелеховою; соціокультурний аспект; комунікативну основу навчання рідної мови; формування комунікативної компетентності засобами рідної мови досліджено Л. Мамчур, Т. Окуневич; психолого-педагогічні засади; методи формування ціннісного компонента комунікативної компетентності проаналізовано в дослідженнях А. Ярмолюк; технологію кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності школярів висвітлено в рецепціях В. Сидоренко та ін.

Незважаючи на посилений інтерес лінгводидактів та вчителів-практиків до формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності не було визначено.

Мета статті. Відповідно до вимог компетентнісного підходу пріоритетним завданням експериментального навчання за темою нашого дослідження “Мовленнєвий розвиток учнів основної школи в процесі засвоєння словотвірної системи української мови” було забезпечити готовність учнів до ефективної комунікативної взаємодії. Для цього, насамперед, потрібно визначити місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативну компетентність ми розглядаємо як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти натрапляємо на такі визначення: “**Комунікативні мовні компетенції** – це такі, які забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби” [4, 25], “**Комунікативна мовленнєва компетенція** (КМК) того, хто вивчає мову (користувача), реалізується у виконанні різних видів мовленнєвої діяльності, а саме: сприймання, продукція, інтеракція або медіація (зокрема усна або писемна)” [4, 31].

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено: “**Комунікативна компетентність** – здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями” [3]; “Мовленнєва лінія забезпечує формування **мовленнєвої компетентності** шляхом формування та удосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), а також готовності розв’язувати проблеми особистісного і суспільного характеру” [3]; “Мовна лінія передбачає формування **мовної компетентності** шляхом засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів” [3].

Терміни “мовленнєва компетенція / компетентність”, “мовна компетенція / компетентність”, “комунікативна компетенція / компетентність” є суттєвими для нашого дослідження, оскільки від рівня мовленнєвого розвитку школярів залежить успішність комунікації їх з іншими учасниками взаємодії, а отже й рівень комунікативної компетентності. Спробуємо з’ясувати їхню суть, звернувшись до праць провідних науковців у галузі вітчизняної лінгводидактики (Таблиця 1).

КОМУНІКАТИВНА		МОВНА		МОВЛЕННЄВА	
КОМПЕ-ТЕНЦІЯ	КОМПЕ-ТЕНТНІСТЬ	КОМПЕ-ТЕНЦІЯ	КОМПЕ-ТЕНТНІСТЬ	КОМПЕ-ТЕНЦІЯ	КОМПЕ-ТЕНТНІСТЬ
1) ґрунтується на комунікативних уміннях, сформованих на основі мовних знань, умінь і навичок [с. 2]; 2) формування комунікативної компетенції спрямоване на розвиток культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування [с. 4]	постає одночасно як предметна (фахова в аспекті синтезування лінгвістичних, мовленнєвих, власне комунікативних знань, умінь, навичок, досвіду) і загальнопредметна (вміння спілкуватися) [с. 30]	визначається загальноприйнятими орфоепічними, лексичними, словотворчими, граматичними, стилістичними нормами [с. 3]	засвоєння лінгвістичних знань, оволодіння мовними нормами, накопичення активної лексики і засобів граматичного оформлення висловлювання [с. 230]	вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [с. 3]	репродуктивна та продуктивна мовленнєво-комунікативна діяльність, створення власних висловлювань [с. 230]
					Кучеренко І.А. [6]

Ми розглянули лише незначну кількість запропонованих фахівцями визначень “комунікативна компетенція / компетентність”, “мовна компетенція / компетентність”, “мовленнєва компетенція / компетентність” та навіть тут спостерігаємо ситуацію недостатньої термінологічної ясності, що призводить до плутанини.

Прогресивним кроком для усунення розбіжностей у тлумаченні понять “компетенція”, “компетентність” стало рішення учасників круглого столу “Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі” (ініційованого співробітниками лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України), що відбувся 19 березня 2012 року. Згідно з цим рішенням *компетенція* визначається державою, певними установами або окремими особами, які організують той чи інший вид діяльності (слід розглядати як сукупність знань, умінь і навичок, якими учні мають оволодіти відповідно до чинної програми, освітніх цілей і завдань); а *компетентність* набувається у процесі оволодіння знаннями, уміннями, навичками (компетенціями) і вказує на здатність та нахил індивіда до виконання певного виду діяльності [2, 61].

Це твердження, на наш погляд, є обґрунтованим, логічним і переконливим.

З огляду на зазначене, запропонуємо власне бачення означених понять:

мовна компетенція – знання учнями мовної системи (в межах програмного мінімуму); уміння й навички практичного застосування їх під час виконання відповідних некомунікативних (мовних) вправ та завдань;

мовна компетентність – здатність учнів (на основі набутих знань, умінь, навичок та досвіду) сприймати та конструювати необмежену кількість нормативно правильних конструкцій, ідентифікувати та виправляти висловлювання, що порушують чи розхитують мовні норми, як в процесі освітньої діяльності, так і поза нею;

мовленнєва компетенція – знання про види мовленнєвої діяльності, їхні особливості; уміння й навички, необхідні та достатні для здійснення мовленнєвих дій згідно з визначеним планом;

мовленнєва компетентність – здатність учнів (на основі набутих знань, умінь, навичок та довіду), чітко й зрозуміло висловлювати думки, переконувати, аргументувати, аналізувати висловлювання, правильно інтерпретувати інформацію, зокрема і невербальну, слухати й чути співрозмовника, здійснювати взаємодію в процесі мовленнєвої діяльності;

комунікативна компетенція – комплекс знань з мови, мовленнєвих умінь і навичок, що уможлиблюють конструктивне спілкування, взаємодію з іншими людьми в різних життєвих ситуаціях;

комунікативна компетентність – здатність учнів ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички та власний досвід з метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети та бажаного прагматичного ефекту.

Тобто термін “компетенція” включає **освітні вимоги** до рівня підготовки школярів, а “компетентність” – конкретні **особистісно значущі досягнення** особистості: знання, уміння й навички, застосовані в реальних життєвих ситуаціях.

Мовна і мовленнєва компетентності поряд із соціокультурною і

діяльністю є частковими видовими поняттями стосовно до родового – комунікативна компетентність – та формуються на основі відповідних змістових ліній мовного компонента. На цьому наголошують автори “Словник-довідника з української лінгводидактики” [10, 116] та підтримують усі вчені-лінгводидактики та вчителі-практики. Однак у цьому ж “Словнику” зазначено, що комунікативна компетентність складається з мовленнєвої, мовної, предметної та прагматичної компетентностей [10, 116].

Не вдаючись до детального аналізу предметної, соціокультурної, діяльнісної та прагматичної компетентностей, запропонуємо наше бачення їхньої суті:

предметна компетентність – здатність учнів досягати результатів різних видів діяльності (в межах вимог програм) й готовність застосовувати набуті предметні компетенції в практичній освітній діяльності;

соціокультурна компетентність – здатність учнів застосовувати культурологічні, лінгвокраїнознавчі й соціолінгвістичні компетенції для усвідомленого формування національномовної картини світу;

діяльнісна (стратегічна) компетентність – здатність учнів досягати визначеної мети за рахунок умілого планування, організації, контролю діяльності; творче корегування її в умовах нестандартних ситуацій на основі аналізу власної та чужої комунікативної поведінки;

прагматична компетентність – здатність учнів обирати й застосовувати оптимальні мовленнєві стратегії й тактики, спрямовані на досягнення комунікативної мети відповідно до прагматичної настанови.

Визначальним у формуванні комунікативної компетентності школярів є їхній мовленнєвий розвиток, оскільки “розвивати мовлення школярів – означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми користуватися мовою як засобом спілкування в життєвих ситуаціях” [10, 220]. Як відомо, розвиток мовлення відбувається в процесі мовленнєвої діяльності (слухання (аудіювання), говоріння, читання, письмо) й здійснюється на всіх уроках української мови. Поняття мовленнєвої діяльності лягло в основу шкільної методики навчання мови й формування в учнів комунікативної компетентності [10, 154]. Спробуємо схематично визначити місце мовленнєвого розвитку у формуванні комунікативної компетентності школярів* (Рис. 1. *З огляду на специфіку нашого дослідження, на схемі деталізовано лише мовленнєву компетентність).

Як бачимо, комунікативна компетентність має тісно пов’язані між собою складники – мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльнісну, предметну і прагматичну компетентності. Складником мовленнєвої компетентності є мовленнєва діяльність, яка, своєю чергою, визначає розвиток мовлення особистості. Тільки за умови високого рівня мовленнєвого розвитку набувається мовленнєва, а відтак і комунікативна, компетентність.

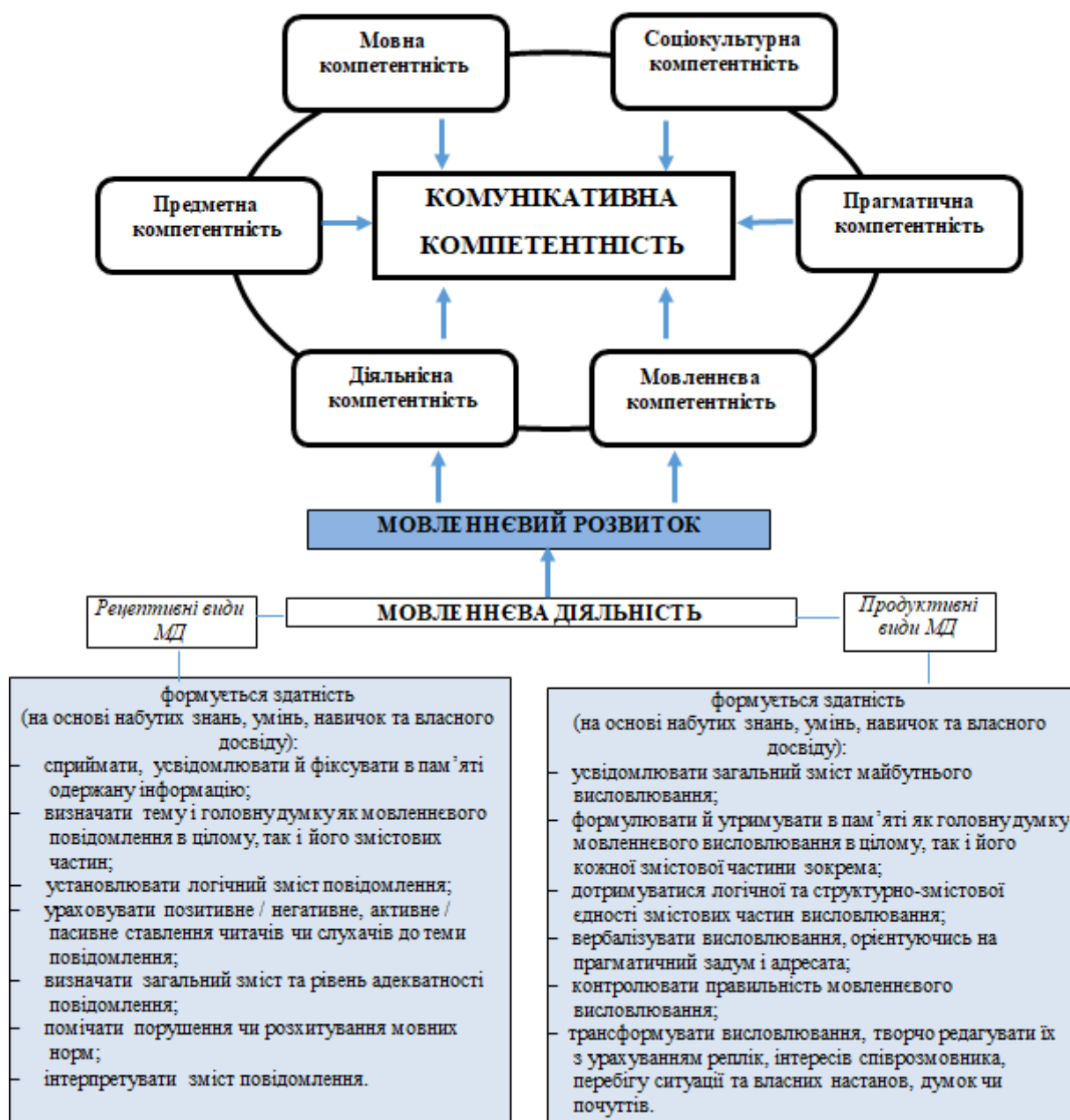

Рис.1. Місце мовленнєвого розвитку особистості школяра в структурі комунікативної компетентності

Це взаємопов'язаний і взаємозалежний процес: по-перше, належний рівень мовленнєвого розвитку учня свідчить про сформованість стійких мотивів, ініціативність та прагнення до самореалізації, мовленнєву активність, цілеспрямованість та наполегливість у формуванні власної комунікативної компетентності; по-друге, системні знання, сформовані вміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності слугують надійним підґрунтям для мовленнєвого розвитку школярів у процесі навчання та спілкування в повсякденному житті; по-третє, рівень мовленнєвого розвитку виявляється в рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності. Тобто рівень мовленнєвого розвитку школяра є своєрідним показником відносної якості набутих знань, сформованих умінь і навичок, їх удосконалення та поглиблення відповідно до

результативності реальних комунікаційних процесів.

Висновки. У процесі пошуків місця мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школяра ми дійшли таких висновків: 1) поняття “мовна компетенція / компетентність”, “мовленнєва компетенція / компетентність”, “комунікативна компетенція / компетентність” мають семантичні й структурні відмінності та перебувають у ієрархічних відношеннях; 2) рівень мовленнєвого розвитку особистості: а) свідчить про відносну якість набутих знань, сформованих умінь і навичок; б) удосконалюється та поглиблюється з огляду на результативність / нерезультативність реальних комунікаційних процесів; 3) мовленнєвий розвиток відбувається у процесі мовленнєвої діяльності, є визначальним складником мовленнєвої, діяльнісної, а відтак і комунікативної компетентності.

Перспективами подальших розвідок вбачаємо аналіз продуктивних методів навчання, визначальних для методики роботи з мовленнєвого розвитку учнів основної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії : [монографія] / Бакум З. П. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 338 с.
2. Голуб Н. Б. Компетентнісне навчання – це актуально / Н. Б. Голуб // Дивослово. – 2012. – № 6. – С. 60–62.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів освіти] / Караман С. О. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
6. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Кучеренко Ірина Анатоліївна. – Херсон, 2015. – 570 с.
7. Кучерук О. А. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності учнів основної школи [Електронний ресурс] / О. А. Кучерук // Вісник Прикарпатського університету. – 2013. – Випуск XLIX. Серія : Педагогіка. – С. 184–189. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/10392/1/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2013.pdf.
8. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки / Л. І. Мамчур // Педагогічні науки. – Херсон, 2006. – Вип. 42. – С. 193–197.
9. Окуневич Т. Г. Комунікативна основа навчання учнів української мови [Електронний ресурс] / Т. Г. Окуневич // Матеріали XXXIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції “Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку” : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 33. – С. 143–146. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/4501/1/%D0%9E%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A2.%D0%93%20%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
10. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [Пентиліук М. І., Горошкіна О. М., Мордовцева Н. В., Нікітіна Н. В., Попова Л. О.] ; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2018